

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційне дослідження
аспірантки кафедри теорії та історії культури
Національної музичної академії України імені

П. І. Чайковського

Кирдеевої М. О.

за темою **«Інтерпретація картин А. Бекліна як відкритих
творів у музичній культурі кінця ХІХ початку
ХХ століття»**

Проблема інтерпретації картин як відкритих творів у музичній культурі кінця ХІХ - початку ХХ століття репрезентує ядро дисертаційного дослідження М. Кирдеевої та відноситься до актуальних проблемних зон сучасної науки. Безумовно, її особлива затребуваність визначена властивістю сучасної епохи, в якій, як це завжди відбувається на тимчасовому роздоріжжі, «минуле пристрасно вглядається в майбутнє». А оскільки на перехідно-часовій осі століть культура «зазнає потреби у самопізнанні» (А. Панченко), можна позначити цю роботу як органічну ланку об'єктивного науково-пізнавального процесу, що визначає її сучасність.

Епоха рубежу незмінно привертає увагу дослідників. Причин тому декілька. По-перше, рубіж століть - завжди певний цивілізаційний переворот, що відбувається на гребені «стисненого часу» і породжує (користуючись лексикою періоду, що вивчається) потужне поле *взаємодіючих* потоків енергії, що множаться. Така кульмінантна епоха характеризується глибокими «магматичними процесами» у сфері художньої творчості, що забезпечує історії культури певну *відкриту форму*. Саме *відкритість* визначає *універсалізм* та динамізм прикордонних епох, їхню особливу соціокультурну активність.

Друге. Як показує історія, саме в ці роки відносна «стилістична стерильність» (термін А. Шнітке) поступається місцем процесу інтенсивного втягування типологічно різних стилів в *інтертекстуальний* духовний простір. Будучи спочатку співвідносними по осях різного часу, вони начебто втягуються в єдиний «вузол».

Відчуття вичерпаності й кризи ідей кінця ХІХ – початку ХХ століття дійсно спонукали митців до нових, нестандартних рішень, творчих експериментів в музичному просторі. Зміна естетичної парадигми значною мірою вплинула на характер нової філософії мистецтва, музичну мову, засоби організації музичного твору. Зокрема, *і ідея синтезу мистецтв*, збережена в історичній пам'яті людства з архаїчних часів, особливо була популярною на початку ХХ ст., коли музичне мистецтво спиралося на два «художні стовпи»: вияв через слово (поезія, драматургія, література) та вияв через зображення (образотворче мистецтво).

На нашу думку, методологічна цінність та теоретична перспективність дослідження М. Кірдеєвої зумовлені поєднанням двох типів проблем, а саме: застосування концепції відкритого твору У. Еко до творів ХІХ століття та специфічно-музикознавчої проблеми *композиторського* мислення, звідси – музичного авторства як цілком унікального, неповторного, маючого особливу психологічну природу та автономну знаково-символічну форму вираження.

Саме тому дисертанткою у дослідженні використано *міждисциплінарний підхід*, який характеризується багатовимірністю, зв'язком методів сучасної культурології й

мистецтвознавства, що уможливило звернення до парадигми системності та наукового плюралізму.

Відповідно до мети роботи, а саме – «визначення відкритості сюжетів картин А. Бекліна до їх музичних інтерпретацій композиторами кінця XIX початку XX століття» – визначено об'єкт, предмет та основні наукові завдання дисертації.

Не можу не наголосити і на чіткій концептуально-спрямованій структурі дисертації. Три розділи роботи (перший – «Концепція відкритого твору і теорія взаємодії та синтезу мистецтв як методологічні засади дослідження картин А. Бекліна в композиторській творчості», другий – «Сюжети картин А. Бекліна («Острів мертвих», «Повернення на Батьківщину») та їх музичні інтерпретації в творчих біографіях митців: процеси взаємодії мистецтв», третій – «Інтерпретація картин А. Бекліна в творчості західноєвропейських композиторів як явище художньої культури кінця XIX–початку XX століття») – створюють цілісну наукову картину періоду, де:

- виявлено значення ідеї відкритого твору У. Еко в дослідженні художньої культури;

- розглядається художня інтерпретація як явище культури; досліджується інтерпретація картин А. Бекліна з точки зору їх стилістичної та ідейно-змістовної взаємодії з творами музичного мистецтва;

- вивчаються показові факти творчої біографії А. Бекліна та композиторів, які інтерпретували картини художника в проекції на відкритість творів (за концепцією У. Еко);

- і, нарешті, досліджується інтерпретація картин А. Бекліна у творчості С. Рахманінова та західноєвропейських

композиторів як явище художньої культури кінця ХІХ – початку ХХ століття.

Кожне з вищевикладених завдань тісно пов'язане з попереднім і це зумовлює чітку, цілком ясну будову роботи, назви її розділів та підрозділів, а також поступове становлення теоретичного апарату дослідження.

Автор володіє методом музично-текстологічного аналізу, репрезентує інформаційно насичений матеріал, переконує як його знанням, логікою обговорення, так і літературною формою його викладу.

Так, *Перший розділ* дисертації присвячено вивченню *концепції відкритого твору У. Еко* в дослідженні художньої культури. В результаті авторка приходить до висновку, що відкриті твори «наділені неоднозначністю художнього повідомлення, можливістю до різного роду трактувань та інтерпретацій, тенденцією до створення нових варіантів, а також своєрідними художніми ремінісценціями» (с. 32 тексту дисертації).

Разом з тим, дослідниця вважає, що в концепції відкритого твору особлива увага має приділятися *інтерпретації* та виконанню твору, підтверджуючи цитатою У. Еко «що будь-яке виконання твору *ніколи не збігається з остаточним його визначенням*; всіляке виконання *пояснює його, але не вичерпує*, всіляке виконання реалізує цей твір, але всі вони доповнюють один одного, нарешті, всіляке виконання ілюструє нам його як закінчене, але в той же час як *незавершене*, тому що не дає нам всіх інших можливих розв'язок» (с. 33 дисертації).

Цікавим виявилось введення дисертанткою і поняття «реінтерпретації», поняття, що породжує «нове художнє ціле

внаслідок уточнення, зміни змісту і значення інформації для розуміння дослідження художньої інтерпретації» (с. 42), а в історичній перспективі приходиться на зміну інтерпретації, оскільки породжуваний в процесі реінтерпретації новий художній текст нерідко піддається подальшим інтерпретаціям».

Також, проаналізувавши хронологію виникнення різних індивідуальних художніх рішень і шляхів взаємодії напрямів та стилів в культурі межі ХІХ – ХХ століть, М. Кірдеєвою позначено проблему художнього універсалізму як фактору інтеграції та диференціації тенденцій синтезу мистецтв.

В Другому розділі роботи авторкою досліджені шляхи застосування основоположних для неї культурологічних теорій, а саме – концепції відкритого твору У. Еко, а також теорії взаємодії та синтезу мистецтв до художнього світу картин А. Бекліна, зокрема розглянуто сюжети картин «Острів мертвих», «Повернення на Батьківщину» в творчій біографії митця. У другому підрозділі дисертантка звертається до симфонічної поеми «Острів мертвих» С. Рахманінова, аналізуючи весь шлях створення музичного полотна: від знайомства композитора з картиною в німецьких культурних центрах до виявлення специфіки сюжету та його музичного втілення.

Увага дослідниці у третьому підрозділі сфокусована на розгляді *ностальгії* як культурного чинника створення *романтичної* фортепіанної мініатюри, у зв'язку з чим проаналізовано Мазурку Ф. Шопена op. 17 №4 a-moll (1832-1833), а також досліджено Прелюдію h-moll № 10, op. 32 (1910) С. Рахманінова у контексті вражень від картини А. Бекліна «Повернення на Батьківщину».

У Третньому розділі дисертації розглянуто інтерпретацію картин А. Бекліна в творчості західноєвропейських композиторів як явище художньої культури кінця ХІХ – початку ХХ століття, проаналізовано сюжет картини «Острів мертвих» у музичних інтерпретаціях Г. Шульца-Бойтена, А. Галлена, виявлено особливості музичного втілення сюжету картини А. Бекліна «Вілла біля моря» у однойменній баладі Б. Мартіну.

Врешті, дослідницею проаналізовано «Чотири симфонічні поеми по А. Бекліну» ор. 128 М. Регера та розглянуто індивідуальний творчий почерк музиканта, його погляд на твір образотворчого мистецтва в особливостях музичного рішення, таким чином відкриваючи нові перспективи та погляди на композиторський стиль М. Регера.

В цілому, відзначаючи обґрунтованість теоретичних та практичних положень дисертаційного дослідження, є деякі питання та зауваження, які мають дискусійний характер та потребують уточнення.

1. В першому *методологічному* розділі Ви багато розмірковуєте щодо поняття «відкритий текст», спираючись на і на У. Еко, і на інших дослідників. І все ж таки: що саме для Вас є «відкритий текст»? Якщо є «відкритий», то має бути і «закритий». То ж як Ви це пояснюєте і визначаєте?

2. Який принцип співвідносності категорій взаємодії, інтеграції та інших заявлених у роботі позицій, що працюють *на утворення синтезу*? Що, власне, визначає їхню специфіку, які межі цих понять один щодо одного? Ви розмірковуєте про це в роботі, але хочеться почути сконцентроване Ваше розуміння цих термінів: взаємодія – інтеграція – синтез.

3. У восьмому завданні роботи Ви планували «розглянути різні композиторські погляди на *мистецьку матрицю* (курсив Н. Ш.) картини «Острів мертвих» А. Бекліна в музичних інтерпретаціях Г. Шульца-Бойтена та А. Галлена». Питання: по-перше, що таке «мистецька матриця»? По-друге, прошу показати *конкретне* вирішення цього завдання у Висновках дисертації; чому в переліку творів щодо цього завдання відсутній С. Рахманінов?

Щодо зауважень.

1. На мій погляд, досить громіздкі та багатослівні назви розділів та, особливо, підрозділів дисертації (зокрема, *підрозділів* другого розділу: 2.1 – «А. Беклін: значення творчості художника у культурі другої половини ХІХ століття та історія створення картини «Острів мертвих» у п'ятьох варіантах її існування (1883–1888 рр.); 2.2 «Сюжет картини А. Бекліна «Острів мертвих» та його вплив на музичну культуру у творах європейських композиторів: історія сприйняття картини в культурних центрах, встановлення її вихідного варіанту та роль монохромного втілення в музичній інтерпретації»).

2. Читаючи текст дисертації, іноді виникало відчуття «цитатного перевантаження», певний «парад цитат». Думаю, деякі з них можна було викласти через своє власне переосмислення. Також в роботі досить багато часто повторюваних зворотів, зокрема: важливо наголосити, варто згадати, можна припустити, слід зауважити, відомо, що...

3. Зверну увагу також на русизми, які зустрічаються в тексті (зокрема, в перекладі цитат та використанні ініціалів – А. Скрябін та А. Бенуа, с. 22 дисертації тощо).

Завершуючи Відгук, підкреслю, що дисертація М. Кірдеєвої «Інтерпретація картин А. Бекліна як відкритих творів у музичній культурі кінця XIX початку XX століття» є самостійним, цілісним, завершеним відповідно до поставленої мети та завдань дослідженням. Зазначені питання спрямовані на подальше занурення у вивчення теми й не зменшують науково-практичну значущість дослідження та його високу оцінку. Публікації автора передають зміст дисертації та декларують основні результати дослідження.

Таким чином, робота Кірдеєвої М. О. «Інтерпретація картин А. Бекліна як відкритих творів у музичній культурі кінця XIX початку XX століття» відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її авторка Кірдеєва М. О. заслуговує на присвоєння наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 034 «Культурологія».

Рецензент:

кандидат мистецтвознавства,
в. о. доцента кафедри теорії та історії культури
Національної музичної академії України
імені П. І. Чайковського

Н. О. Швець